

O'ZBEK VA QORAQALPOQ TILLARIDA TURIZM SOHASIGA OID TERMINLAR

Kabulova Muyassar Baxadir qizi

Qoraqalpoq davlat universiteti lingvistika: o'zbek tili
mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20339283>

ARTICLE INFO

Received: 20th May 2026

Accepted: 21st May 2026

Published: 22nd May 2026

KEYWORDS

turizm terminologiyasi, o'zbek tili, qoraqalpoq tili, xalqaro terminlar, o'z qatlam, kalkalash, sinonimiya, ekoturizm, agroturizm.

ABSTRACT

Ushbu maqolada bugungi kunda jadal rivojlanib borayotgan turizm sohasining o'zbek va qoraqalpoq tillaridagi terminologik tizimi qiyosiy jihatdan tadqiq etilgan. Maqolada turizm terminlarining shakllanish manbalari (xalqaro o'zlashmalar, o'z qatlam va kalkalash), har ikki til leksikasidagi umumiylik hamda o'ziga xos lingvistik xususiyatlar tahlil qilingan. Shuningdek, sohada kuzatilayotgan sinonimiya muammolari va agroturizm, ekoturizm, gastro-turizm kabi yangi tarmoq terminlarining tillarga kirib kelish jarayonlari yoritib berilgan.

Turizm – XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab jahon miqyosida kuchli rivojlana boshlagan soha. Markaziy Osiyo, xususan O'zbekiston, o'zining boy tarixiy-madaniy merosi Samarqand, Buxoro, Xiva va boshqa qadimiy shaharlari bilan xalqaro turizm xaritasida tobora muhim o'rin egallaydi. Qoraqalpog'iston esa Orolbo'yi fojeasining ilmiy turizm markaziga aylanib, ekologik turizm, arxeologik ekspeditsiyalar va etnografik sayohatlar uchun yangi qiziqish uyg'otmoqda. Bunday sharoitda o'zbek va qoraqalpoq tillari o'z terminologik bazasini shakllantirish zaruriyatiga duch keldi. Ikki til ham turkiy tillarga mansub bo'lib, ular o'rtasida leksik yaqinlik katta, ammo terminologik qabul qilish yo'llari va so'z yasash usullari bir-biridan farqlanadi.

Globalashuv sharoitida turizm xalqaro miqyosda eng faol rivojlanayotgan sohalardan biri bo'lib, u bilan bog'liq terminologiya ham doimiy yangilanib bormoqda. "Xalqaro turizm tili – nafaqat xizmat ko'rsatish vositasi, balki madaniyatlararo muloqot, ijobiy tajriba shakllanishi, mamlakat imidjining yaratilishida muhim vositadir. Shu sababli, turizmga oid terminlar xalqaro doirada aniq, qulay va universal bo'lishi talab etiladi"¹.

O'zbek va qoraqalpoq tillaridagi turizm terminlari asosan uchta yirik manba hisobiga shakllanmoqda:

- Xalqaro (internatsional) so'zlar: Global xarakterga ega bo'lgan va ingliz, fransuz, nemis tillaridan kirib kelgan terminlar.

Misollar: Turizm (tourism), mehmonxona (hotel/motel), gid (guide), transfer (transfer), viza (visa), charter (charter).

¹ Abdullayeva U.N. Xalqaro turizmga oid terminologiyaning tarkibiy qismlari va mavzuviy guruhleri// [PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI]. – Andijon, 2025. – 108-b

- O'z qatlam (turkiy asos): Har ikki tilning o'z ichki imkoniyatlari, so'z yasalishi va tarixiy ildizlari asosida yuzaga kelgan terminlar.

O'zbekcha: Sayyoh, yo'lko'rsatuvchi, ziyoratgoh, sayohatnoma.

Qoraqalpoqcha: Sayaxatshi, jol baslawshi, ziyarat orni, sayaxatnama.

- Kalkalash (so'zma-so'z tarjima qilish): Xalqaro terminlarni o'z til qoidalari asosida tarjima qilib qabul qilish.

O'zbekcha: Ichki turizm, ekologik turizm, yashil turizm.

Qoraqalpoqcha: Ishki turizm, ekologiyaliq turizm, jasil turizm.

O'zbek va qoraqalpoq tillari turkiy tillar oilasiga mansub bo'lganligi sababli, ularning turizm terminologiyasida umumiylik va o'xshashliklar juda yuqori. Biroq, har bir tilning o'z fonetik, morfologik va leksik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda farqli jihatlari ham mavjud. Masalan, sayyoh – sayaxatshi, turist-turist, sayohatchilik turizm – sayaxatshilik turizmi, yo'lko'rsatuvchi gid – jol baslawshi, ichki turizm – ishki turizm, ziyorat turizmi – ziyarat turizmi, mehmondo'stlik – miymandosliq, rekreatsiya (dam olish) – rekreatsiya (dem aliw), sayyohlik agentligi – sayaxatshilik agentligi, ekskursiya – ekskursiya, sayohat – sayaxat, mehmonxona – miymanxana, bron qilmoq – bronlaw, viza- viza.

Turizm turlari terminlariga esa quyidagilar kiradi: ekologik turizm (ekoturizm) – ekologiyaliq turizm, madaniy turizm – madaniylik turizm, diniy turizm – diniy turizm, sog'lomlashtirish turizm – salomatliq turizmi, arxeologik turizm – arxeologiyaliq turizm, tog' turizmi – taw turizmi, agrar turizm (qishloq turizmi)- awil turizmi, biznes turizm- biznes turizm

Mehmondo'stlik sohasidagi terminlar: restoran – restoran, buffet – bufet, lyuks xona – lyuks bólme, xizmat ko'rsatish – xizmet kórsetiw, transfer – transfer, animatsiya xizmati – animatsiya xizmeti.

Turizm terminlarining ikki tildagi manbalarini tahlil qilsak, uch asosiy yo'lni ajratish mumkin: bevosita o'zlashma xalqaro terminning to'g'ridan-to'g'ri qabul qilinishi; kalkalash terminning ma'nosini mahalliy so'zlar bilan ifodalash; gibrid – xalqaro ildiz + mahalliy morfema.

Arab-fors qatlami: "sayyoh", "sayohat", "ziyosat", "mehmonxona" – bu qatlam juda qadimiy va sermazmun.

Rus tili orqali o'zlashmalar: "ekskursiya", "bron", "viza", "transfer" sovet davri merosidan.

Ingliz tili orqali: "check-in", "all inclusive", "online bron" raqamli turizmidan.

Turkiy ildiz: «awil» (qishloq), «taw» (tog'), jolbashshi» (yo'l boshchi) - mahalliy so'z boyligidan samarali foydalanish.

Parallel shakl: Ko'p holda xalqaro termin va mahalliy muqobil birga yashaydi "mehmonxana" – "otel" kabi.

Grafika ta'siri: lotin alifbosiga o'tish jarayoni terminologiyaga ham ta'sir ko'rsatmoqda.

Mintaqaviy kolorit: Orolbo'yi, Ustyurt, Qo'ng'iroq-bu nomlar o'ziga xos ekologik turizm leksikasini shakllantirmoqda.

Har ikkala tilda umumjahon turizm terminologiyasidan tashqari, o'z mintaqasiga xos so'z va tushunchalar ham mavjud. Bu terminlar mahalliy turizm brendini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ipak yo'li- Jipek joli, Qo'riqxonona – qoriqxonona, madrasaga ziyorat- medresega ziyorat, yurt (o'tov) turizmi – Ótaw turizmi, Aral dengizi (Orolbo'yi)- Aral teńizi, etnografik tur-etnografiyaliq tur, qo'l san'ati namoyishi- qol óneri kóriniwi

Shuningdek “Ipak yo'li” / “Jipek joli” termini hozirda ikki tilda ham turizmning asosiy brend atamasi sifatida mustahkamlanib, davlat turizm strategiyalari hujjatlarida ham rasman qo'llanilmoqda.

“Tur”, “nomer”, “klass” terminlari ishtirokida yuzaga kelgan maxsus leksik birliklar, asosan, turistik xizmat ko'rsatish sohasida faol iste'molda bo'lgan terminlardir: tur militsiyasi, tur paket, tur tashkilotchisi, tur yo'llanma; bir o'rinli nomer, ikki o'rinli nomer”.²

Turizm terminologiyasini ikki til o'rtasida muvofiqlashtirish bir necha dolzarb muammoni keltirib chiqaradi. Ular:

Ko'p variantlilik. Bir tushuncha uchun bir necha muqobil mavjud bo'ladi: masalan, “guide” so'zi o'zbek tilida ham «gid», ham “yo'l ko'rsatuvchi”, ham “qo'llanma” shaklida ishlatilsa, qoraqalpaqchada “jolibashshi”, “gid”, “navbatchi” kabi variantlar uchraydi. Bu holat standartlashtirish ishini qiyinlashtiradi.

Imlo va transkripsiya. Xalqaro terminlarni o'zbek va qoraqalpoq alifbolarida yozish tartibi hali to'liq birlashtirilmagan. Lotin alifbosiga o'tish jarayonlari ham ikki tilda turlicha kechmoqda.

Ikki tilli hujjatlar. Qoraqalpog'iston Respublikasidagi turizm korxonalarini ko'pincha o'zbek va qoraqalpoq tillarida bir vaqtning o'zida ish yuritishi zarur. Bu holat tarjima sifatiga yuqori talab qo'yadi va professional terminologik lug'atga bo'lgan ehtiyojni oshiradi.

Raqamli turizm platformalarida ikki tilda bir xil standartda terminlardan foydalanish bu nafaqat lingvistik masala, balki turistlarga sifatli xizmat ko'rsatishning asosidir. XXI asrda turizm sohasiga texnologiyaning kirib kelishi yangi terminologik qatlam hosil qildi. Bu terminlar hali to'liq o'zlashtirilmagan, ko'pchilik hollarda inglizcha shakli saqlanib qolmoqda. Onlayn bron – onlayn bronlaw, virtual tur – virtual tur, smartfon yo'l xaritasi – aqilli telefon kartasi, e-viza – elektron viza, ijtimoiy tarmoq turizmi – social media turizmi. Tilshunoslikda terminlarning o'zgarishi, yangi terminlarning paydo bo'lishi ilm-fan taraqqiyoti va sohalar rivoji bilan bevosita bog'liqdir. Buni L.I. Bojno quyidagicha ta'kidlaydi: “Texnika taraqqiyoti ta'sirida terminologiya o'zaro aloqador ikki qonuniyat asosida, birinchidan, ilmiy-texnika jarayoni qonuniyatlari, ikkinchidan, til rivojlanishining umumiy qonuniyatlari bilan bog'liq ravishda o'zgarib boradi”.³

Bugungi kunda har ikki tilda turizm terminologiyasini tartibga solish (unifikatsiya qilish) borasida muayyan masalalar ko'zga tashlanmoqda. Sinonimiya muammosi shular jumlasidandir. Masalan, sohada bir tushunchani anglatish uchun bir nechta so'zlardan foydalanish holatlari kuzatiladi. O'zbek tilida turist, sayyoh, musofir (eskiroq shakli) yoki qoraqalpoq tilida turist va sayaxatshi so'zlarining parallel qo'llanilishi. Ilmiy va amaliy jihatdan xalqaro hujjatlarda turist, publitsistikada esa sayyoh/sayaxatshi terminini qo'llash an'anaga aylanmoqda.

Shu bilan birga yangi tarmoq terminlarining kirib kelishi ham muhim masalalardan biridir. So'nggi yillarda turizmning yangi turlari rivojlanishi bilan tillarimizga yangi tushunchalar kirib keldi:

Agroturizm (Agrotourism): Qishloq xo'jaligi va dehqonchilik hayoti bilan tanishish turizmi.

² Kuchqarova G. Turizm terminologiyasining nazariy masalalari va tadqiqi // Multidisciplinary Scientific Journal, 2022.

³ Реформатский А.А. Введение в языкопознание. –Москва, 1955. – С.85

Gastro-turizm (Gastronomic tourism): Milliy taomlarni tatib ko'rishga yo'naltirilgan sayohat.

Ekoturizm (Ecotourism): Tabiatga zarar yetkazmagan holda sayohat qilish.

Qoraqalpoq tilida bu terminlar asosan agroturizm, gastronomiyaliq turizm va ekoturizm shaklida o'zbek tili bilan deyarli bir xil modelda qabul qilingan. Bu esa O'zbekiston hududida yagona turistik me'yoriy-huquqiy bazani shakllantirishda qulaylik yaratadi.

O'zbek va qoraqalpoq tillarining turizm terminologiyasi bir-biriga yaqin, lekin bir-biridan farqli ikki yo'nalishda rivojlanmoqda. Umumiy turkiy ildiz, arab-fors qatlami va rus orqali kirgan xalqaro terminlar - bu umumiylikning asosi. Ammo har bir til o'z so'z yasash usullari, mahalliy koloriti va ijtimoiy-siyosiy sharoitiga mos ravishda terminologiyasini mustaqil boyitmoqda.

Qoraqalpoq tili uchun Orolbo'yi ekologik turizmi o'ziga xos terminologik nisha bo'lib, bu soha bo'yicha maxsus lug'at tuzish zarurati yetilgan. O'zbek tili esa Ipak yo'li brendini qamrab oluvchi kuchli terminologik bazaga ega va xalqaro standartlarga moslashish jarayoni jadal davom etmoqda. Ikki tildagi turizm terminologiyasini standartlashtirish, qiyosiy lug'atlar tuzish va raqamli platformalar uchun muvofiq tarjimalar tayyorlash - bu bugungi kunda hal qilinishi zarur bo'lgan ilmiy-amaliy vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirzayev M., Aliyeva M. Turizm asoslari. – Toshkent, 2011.
2. Абдурахмонов Ф., Мамажонов С. Ўзбек тили. Тошкент: Ўзбекистон, 2002.
3. Бектемиров Х., Бегматов Э. Мустақиллик даври атамалари. Тошкент: Фан, 2002. – 48 б
4. Abdullayeva U.N. Xalqaro turizmga oid terminologiyaning tarkibiy qismlari va mavzuviy guruhlari // [PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI]. – Andijon, 2025
5. Kuchqarova G. Turizm terminologiyasining nazariy masalalari va tadqiqi // Multidisciplinary Scientific Journal, 2022.
6. Исакова Е.М. Дискурс туризма и его составляющие // Иностранные языки: лингвистические и методические аспекты. 2016. № 36. С. 278-284.
7. Kadirbekova D.X. Ingliz va o'zbek tillarida terminologiyasining lingvistik xususiyatlari. Monografiya. texnologiya, -2016. – B. 128